

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 11.09.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 12.03.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Pakkan, C. (2021). Sosyal model çerçevesinde engelli erişilebilirliğinin Türkiye'deki yasal ve somut durumu. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 1-21.

**SOSYAL MODEL ÇERÇEVESİNDE ENGELLİ ERİŞİLEBİLİRLİĞİNİN
TÜRKİYE'DEKİ YASAL VE SOMUT DURUMU**

Cemal Serdar Pakkan¹

ÖZET

Engellilik insanlık tarihi kadar eski olsa da engellilerin yaşadığı sorunlar ve engelli hakları neredeyse sadece son elli yıldır gündemdedir. Günümüzde, engelli haklarının dünya çapında ulaştığı nokta sevindirici düzeydedir. Sosyal devletler engelli insanların engelsiz insanlarla aynı haklara sahip olması için önemli yasal adımlar atmış; engellilerin normal hayata katılabilmeleri için gündelik hayatta karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen engelli sosyal modeli, yürürlüğe konulan yasalarla uygulanabilir hâle getirilmiştir. Türkiye'de de engelli haklarına yönelik 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun 2005 yılında yayımlanmış ve daha sonraki yıllardaki çeşitli düzenlemelerle sosyal modele uygun hâle getirilmiştir. Bu çalışmada, engelli sosyal modeli kapsamında değerlendirilen engelli erişilebilirliği hakkının ilgili kanunda hangi boyutta yer aldığı ve kanunun uygulanmasında karşılaşılan sorunların incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışma sonucu, engelli erişilebilirliği ile ilgili kanun, yönetmelik, mevzuat ve standartların, engellilerin karşılaşılabilecekleri engelleri önleyebilecek

¹ Veteriner Hekim, İstanbul, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Engelli Bakımı ve Rehabilitasyonu Bölümü Öğrencisi, e-posta: cemal60p@yahoo.com

seviyede düzenlendiğini; ancak pratik hayatta engellilerin kamusal alanlardaki erişilebilirlik sorunlarının aradan geçen on beş yıla rağmen yoğun şekilde sürdüğünü ortaya çıkarmaktadır. Engellilerin yaşadığı bu sorunların önlenmesine yönelik bir dizi öneri de çalışmanın sonunda listelenmiştir.

Anahtar sözcükler: *Engelli, medikal model, sosyal model, engelliler hakkındaki 5378 sayılı kanun, erişilebilirlik.*

THE LEGAL AND CONSTITUTIONAL STATUS OF DISABLED ACCESSIBILITY IN TURKEY WITHIN THE FRAMEWORK OF SOCIAL MODEL

ABSTRACT

Disability is coeval with the human history. However, the problems and the rights of the disabled people are in the agenda of only the last fifty years. Today, the global level of the rights of the disabled is promising. Social states have taken concrete steps to provide the disabled with same rights people with no disability have. Social model of the disabled intends to remove the barriers the disabled face and, is now covered in the laws. In Turkey, Act No. 5378 on the disabled became effective in 2005 and with various arrangements in the following years is brought in compliance with the social model. This study investigates to what extent the disabled accessibility rights that are evaluated within the frame of the social model are covered in the concerned act, together with the problems faced in the implementation of the act. It is concluded that the coverage of the acts, guides, regulations and standards are adequate to prevent the barriers the disabled may face whereas, in practical life accessibility problems the disabled are having in public areas continue to exist intensively despite the fifteen years so far. Some recommendations to help in preventing these problems are also listed in the end.

Keywords: *Disabled, medical model, social model, act no. 5378 on the disabled, accessibility.*

GİRİŞ

Bu makalede engelliğin tarihçesi ve engelli hakları konusunda ortaya atılan çeşitli modellere atıf yapılacak ve Türkiye’de yürürlükte olan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK), engelli sosyal modeli kapsamında değerlendirilecektir. Bu amaçla engellilerin kamusal alanlarda yaşadığı sorunların önlenmesine dair ilgili yasada ne tür hükümler olduğu; bu hükümlerin uygulanmasından kimlerin yetkili ve sorumlu olduğu; hükümlerin yerine getirilmemesi durumunda devreye girecek yaptırımların ne olacağı incelenecektir. Bu çalışma Türkiye’deki engelli mevzuatının bu konuda tüm dünyada uygulanmaya çalışılan engelli sosyal modeli ile uyumlu olduğuna atıf yapmak; yasanın yürürlüğe girmesinden bu yana geçen uzun süre içerisinde engellilerin erişebilirlik sorunlarının hâlâ giderilemediğinin altını çizmek; bu nedenle de ilgili kurumlar nezdinde yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi konusunda farkındalık yaratmak amacıyla tasarlanmıştır.

Günümüz dünyasında, yeni engelli modelleri tartışıldığından, engelli kavramı da yeniden yorumlanmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), engelli kişiyi, “normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar” olarak tanımlamaktadır (Koca, 2010, s. 4). Uganda’nın 20 Ekim 2003 tarihli Resmi Gazetesinde engellilik “bireyin günlük yaşam aktivitelerinde, fiziksel, duyuşsal ya da zihinsel eksiklik ve çevresel engellerin neden olduğu temel işlevsel kısıtlılık” olarak ifade edilmektedir (Ministry of Gender, Labour and Social Development, 2003, s. 4). İngiltere’nin 2010 Eşitlik Yasasındaki Koruma Altındaki Kişilikler başlığı altında engelli kişi “fiziksel ya da zihinsel eksikliği olan kişi” olarak ve eksiklik de “kişinin normal gündelik etkinliklerini yürütebilme yetisinde temel ve uzun vadeli yan etki” olarak tanımlanmıştır (The National Archives, 2010, s. 4). Kanada Federal Engellilik Referans Kitapçığında ise, engellilik “kişinin bedensel ve zihinsel özellikleri ile içinde yaşadığı toplumun özellikleri arasındaki bir etkileşimi yansıtan karmaşık bir olgu” olarak belirtilmektedir (Human Resources and Skills Development Canada, 2013, s. 5).

Türkiye’de de 7 Temmuz 2005’te yayımlanan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda (EHK) engellilik tanımlanmıştır. 19 Şubat 2014 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6518 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle engellinin tanımı “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile

birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" şeklinde yapılmıştır(Madde 63). Görüleceği ve bir sonraki bölümde üzerinde daha detaylı durulacağı şekilde; engelli kavramı kişiye atfedilen kusurlardan sıyrılıp, giderek toplumun ve toplumsal koşulların da sorgulandığı bir hâle dönüşmüştür.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2010 yılı küresel nüfus tahminleri doğrultusunda, çocuklar dâhil bir milyardan fazla insanın engellilikten etkilendiğini bildirmektedir. Bu da dünya nüfusunun %15'ine karşılık gelmektedir (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2011, s. 29). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) 2008 verilerine göre engelli oranı en yüksek ülke olarak %31 ile Merkez Afrika Cumhuriyeti gösterilirken (UNICEF'ten aktaran Cavkaytar, 2017, s. 8), Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 2002 yılı verilerinde Türkiye'de engelli oranı %12.29 olarak bildirilmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 2009, s. 5). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇŞHB), BM önerisi doğrultusunda, 2011 yılında bir nüfus ve konut araştırması yaptırmıştır. 9 milyon kişi ile yüz yüze yapılan bu araştırma, Türkiye geneline örneklendiğinde, engelli oranı %6.9 (4.9 milyon) olarak belirlenmiştir. 2002 yılı DİE araştırmasından oldukça farklı görülen bu orana ulaşılmasında engellilik ölçütleri olarak organ kaybı gibi tıbbi ölçütler yerine vücut fonksiyonlarındaki sınırlılıklar temel alınmıştır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇŞHB], 2020, s. 4-6). Engellilik tanımlarının giderek, çevreyi de kapsayacak şekilde genişletilmesi, yıllar içerisinde ülkelerdeki engelli istatistiklerini de farklı şekillerde etkileyecektir.

Engelli istatistikleri ile ilgili verilerin daha çok, ülke nüfus sayımları sırasında kaydedildiği söylenebilir. BM'nin sonu 0 ile biten yıllarda ülkelerin nüfus sayımı yapmaları yönünde bir önerisi bulunmaktadır. Bu nedenle de yaklaşık 10 yıl öncesine ait verilerin 2020 yılında güncellenmesiyle daha sağlıklı istatistikler elde edilebilecektir. ABD'de bu durum biraz farklıdır. Nüfus İdaresi her yıl engelli istatistikleri tutmaktadır. Buradan alınan veriler doğrultusunda bu ülkede 2010 yılında %11.9 (304 milyon) olan engelli oranının 2019 yılında 323 milyon kişiyle %12.7'ye ulaştığı söylenebilir (United States Census Bureau, 2019). İngiltere'de de 2018/19 finans yılında yapılan ve 19,000 haneyi kapsayan araştırmada 2008/09'da %19 (11.3 milyon) olan engelli oranı, %21 (14.1 milyon) olarak kaydedilmiştir (Department for Work and Pensions, 2020, s. 7). Avustralya'da ise, 2015 yılı için ülke genelindeki engelli oranı %18.3 (4.3 milyon) iken, 2018'de bu oran %17.7'ye düşmüştür (Australian Bureau of Statistics, 2016, 2019).

2017 yılı için Kanada genelindeki 15 yaş ve üstü engelli nüfus oranı da %22.3 (6.2 milyon) olarak verilmektedir (Statistics Canada, 2018). Bu değerlerin çoğu, 2010 yılı dünya engelli oranı ortalamasının üzerindedir. Elbette ki, bu verilerin sürekli güncellenip, dünya engellilik haritalarının hazırlanması; daha sağlıklı bilgilerin elde edilmesine olanak sağlayacak ve engellilere yönelik birçok çalışma için temel teşkil edecektir.

ENGELLİLİĞİN GEÇMİŞİ VE ENGELLİ MODELLERİ

Engellilikle ilgili en eski bilgilere Sümer tabletlerinde rastlamak mümkündür. İnsanların yaratılması ile ilgili metinde iyi ya da kötü bir kader yaratma gücüne sahip kraliçe Ninmah'ın engelli ve hasta insanlar yarattığı ve bunlara kötü bir kader verdiği belirtilmektedir (Ceccarelli'den aktaran Kağnıcı, 2018, s. 432). Eski Mısır tarihinde de engellilerle ilgili birçok bilgi mevcuttur. Engelliliğin tanrılar tarafından verildiği; hatta bu nedenle, bazı tanrıların çirkin vücutları ile ya da cüce gibi temsil edildiği bilinmektedir (Ebeid'ten aktaran Mahran ve Kamal, 2016, s. 169).

İnsanlığın daha modern bir yaşama ulaştığını söyleyebileceğimiz ortaçağlara gelindiğinde, engellilerin toplum içerisinde hâlâ ikinci sınıf insanlar olarak muamele gördüğü gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde engelli insanlar lanetlenmiş kişiler oldukları gerekçesiyle ağır şekilde cezalandırılmışlardır (Şen, 2017, s. 211). Benzer şekilde, Hitler dönemi Almanya'sında da arî ırk temelli politikalar doğrultusunda, engelli kişiler zihinsel, ahlaki ve bedensel engelleri nedeniyle sistematik bir şekilde öldürülmüşlerdir (Mackelprang ve Salsgiver ile Mitchell ve Snyder'den aktaran Ergüden, 2008, s. 10). Bu sürecin tarihin en büyük soykırımlarından biriyle sonuçlanması da insanlık tarihinin en acı gerçeklerindedir.

Engellilerin toplam nüfus içindeki sayılarının artması; engelli bireylerle ilgili farkındalıkların oluşmaya başlaması; bu insanların topluma kazandırılması ya da bunların toplum içinde daha çok kabul edilebilir insanlar olarak değerlendirilmesi; engelli bireylerin de engelsizler kadar özgür olmaları gerektiği düşüncesi ve de engellilerin kendi hakları için daha fazla mücadele eder duruma gelmeleri, engellilere yönelik çeşitli modellerin geliştirilmesinin de önünü açmıştır. Günümüzde en yaygın olarak değerlendirilen iki model medikal model ve sosyal modeldir. Çok eski dönemlerde kullanılan ve engellilik durumunun “ahlaki çöküntüden kaynaklandığını,

insanın içindeki 'şeytanın' veya 'ahlaksızlığın' dışı vurumu olduğunu" (Sachs'den aktaran Arıkan, 2002, s. 14) öne süren ahlaki model artık iyice terk edilmiş durumdadır.

Diğer yandan, 1800lere gelindiğinde, tıp alanındaki gelişmeler engelli bireylerin 'hasta bireyler' çerçevesinde değerlendirilip, uygun tedavi yaklaşımlarının önerilmesini; yani medikal modelin ortaya atılmasını getirmiştir. Bu model, ahlaki modelden daha iyi bir yaklaşım olarak düşünülebilirse de engelli bireyden çok, engele yoğunlaştığı için eleştiriye açık olmuştur. Bu model, engelli bireylere ve ailelerine tanı, tedavi, önleme programları gibi yenilikler getirerek bunların daha kaliteli yaşamalarına olanak sağlamıştır (Cılga'dan aktaran Arıkan, 2002, s. 15). Bu modelin engellilerin sorunlarına ağırlıklı olarak tıbbî açıdan yaklaşması ve sosyal yönlü çözümleri yeterince değerlendirmemesi, yeni bir model arayışını da beraberinde getirmiştir.

Sosyal model olarak bilinen ve 1970li yıllarda gündeme gelen bu yeni yaklaşım, günümüzde en kapsamlı yaklaşım olarak benimsenmektedir. Sosyal modeli benimseyenler engelliliğin vurdumduymaz ve baskıcı toplumlarda bir sorun olarak görüldüğünü ve bireysel ve tıbbi bir sorun olarak değerlendirilemeyeceğini savunmuşlardır. Bu durum, hekimler arasında da tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bazıları, hekimlerin sağlık ve hastalık konularının karmaşık psikososyal yönü ile ilgili daha duyarlı olmaları gerektiğini savunmuştur. Bazıları da tıbbi alanda iyileştirmeler yapılması yerine ruh sağlığı ya da engellilik gibi sorunların toplumsal yönden ele alınması ve bu gibi konuların hekimliğin uğraşı alanı dışına çıkarılmasını önermiştir. Bazı sosyologlar da fiziksel engelin tıbbi değil, toplumsal bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Yine, Michael Oliver isimli bilim insanı da engelli sosyal modeli formülünde engelliliğin insanlara noksanlık (impairment) temelinde dayatıldığını; bu nedenle de sağlıktan ziyade, bir toplumsal sorun olduğunu belirtmiştir (Hogan, 2019, s. 16-17). İki modeli birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Medikal modelde tanı aşamasında hastaların kişisel deneyimleri fazlaca dikkate alınmaz. Önemli olan nicel verilerdir. Sosyal modelde de kişiden ziyade, kişinin sosyal ortamı değerlendirmeye alınır. Yani sosyal model, bir anlamda, medikal model ile tam olarak çelişmeyip, onun varlığının devamına katkı sunar. İkisi de aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Bu kapsamda, engelliliği kişinin çevreyle arasındaki karmaşık bağlantı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu şekilde, belirli insanlar gerek diğerleriyle iletişim aktivitelerine, gerekse sosyokültürel, ekonomik ve politik faaliyetlere yeterince katılamamaktadır. Diğer bir deyişle, bu tanıma göre engellilik kişiyle toplum arasında

iç içe geçmiş bir formda yaşanmaktadır (D. Marks'tan aktaran Haegele ve Hodge, 2016, s. 203-204). Şen'e göre de "sosyal model yaklaşımı, tıbbi olanaklar ve rehabilitasyon hizmetlerini de içeren daha geniş kapsamlı bir model olarak değerlendirilmektedir" (Erdugan'dan aktaran Şen, 2017, s. 212). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), bir kıyaslama yaparak, yalnızca engele odaklanan ya da engelliyi tedavi edilmesi gereken kişi olarak gören anlayışı medikal model olarak; toplumla bütünleşmenin önünde duran engellerin toplumsal yapıdan ve engellilere yönelik önyargılardan ve de kişinin kendi engelinden kaynaklandığını kabul eden yaklaşımı da sosyal model olarak tanımlamıştır (Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO], 2015, s. 12).

Aşağıdaki tabloda² engelli medikal modeli ile engelli sosyal modelinin somut bir karşılaştırması yapılmaktadır:

Tablo 1. Medikal Model ve Sosyal Modelin Farkları

MEDİKAL MODEL SORUN ÜZERİNDE ODAKLAŞMAKTADIR	SOSYAL MODEL ÇÖZÜM ÜZERİNDE ODAKLAŞMAKTADIR
- Kavanoz kapaklarını, kapıları açmakta zorlanan veya açamayan eller	- İyi düşünerek dizayn edilmiş kavanoz kapakları, otomatik kapılar
- Uzun süre ayakta kalmakta zorluk çekme	- Kamuya ait yerlerde oturabilecek daha fazla sayıda koltuk
- Binalardaki merdivenleri çıkmakta başarısız olma	- Tüm binalarda rampa ve asansörler
- Yapamayacağını düşündükleri için insanların özürülü bireye iş vermemeleri	- İnsanları 'sorun aramak' yerine özürülülerin 'yeteneklerini görmek' yönünde eğitmek

Tabloda görüleceği gibi, medikal model engelli bireyi korunma ve bakım ihtiyacı içerisinde değerlendirirken; sosyal model, engelli bireyi, çevre koşullarından etkilenen birey olarak ele almaktadır. Buna benzer bir yaklaşım da ILO'ya aittir. ILO; insanların engellerine göre değerlendirilmemesi, engeli yerine kişiye odaklanması gerektiğini bildirmektedir. Bu şekilde de doğum kusuru, deformite yerine, engelli doğmuş kişi; cüce yerine, kısa boylu kişi; spastik yerine, kas spazmları olan kişi; çatlak, deli, akıl hastası, kaçık yerine, zihin sağlığı engeli bulunan kişi gibi ifadelerin kullanımını önermiştir (ILO, 2015, s. 24).

² www.southamptoncil.demon.co.uk/membership.htm adresinden aktaran Arıkan, 2002, s.21.

Sosyal modelin ortaya çıkışını sağlayan nedenler arasında engelli haklarının yetersiz olması, var olanlara uyulmaması ve yasaların uygulanmasında karşılaşılan sorunlar sayılabilir. Bu şekilde, gelişmiş Batılı ülkelerde ve ABD’de engelli bireyler örgütlenerek Özürlülük Hakları Hareketini başlatmışlardır (Arıkan, 2002, s. 16). Bu hareket sonrasında engelliler birçok hak elde etmiş; toplum içinde, engellilerin engelsiz bireylerle benzer bir engelsiz yaşam sürdürebilmeleri için gerekli yasaların çıkarılıp uygulanabilir hale gelmesinin koşulları oluşturulmuştur.

Bu toplumsal hareketler, 3 Aralık gününün, 1992 yılında BM tarafından Uluslararası Engelliler Günü olarak ilan edilmesinin yolunu açmıştır. BM İnsan Hakları Komisyonu da 1993 yılında 3 Aralık gününü engellilerin topluma kazandırılması ve insan haklarının tam ve eşit ölçüde sağlanmasının tanınması olarak tanımlamıştır. 3 Aralık artık, Dünya Engelliler Günü olarak kabul edilmektedir.

ENGELLİLER HAKKINDA KANUNUN DÜZENLEMELERİYLE BİRLİKTE SOSYAL MODEL YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

5378 sayılı EHK 7 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla; engelliliğin tanımı yapılmış ve engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, istihdam (*işlendirme*), rehabilitasyon ve sosyal güvenlik ile ilgili yaşadığı sorunların çözümü ve engellilerin, önündeki engellerin kaldırılarak topluma katılımlarının sağlanması amaçlanmıştır. EHK, sonraki yıllarda çıkarılan bazı kanunlarla engelli hakları yönünden daha kapsamlı hâle getirilmiştir. Tablo 2’de EHK’de yıllar içerisinde yapılan düzenlemelere yer verilmektedir.

Tablo 2. EHK’de Çeşitli Yıllarda Yapılan Düzenlemeler

Değiştiren Kanunun Numarası	5378 sayılı EHK’nin değiştirilen maddeleri	Tarih
6353	Geçici Madde 2 ve 3	12/7/2012
6462	Kanunun Adı, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, Geçici Madde 2, 3, 5	3/5/2013
6518	1, 3, 4, 4/A, 4/B, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, Geçici Madde 3, II. Bölüm Başlığı	19/2/2014
6552	Geçici Madde 3	11/9/2014
6567	Geçici Madde 3	26/11/2014

Bu bölümde, engelli kavramı ve engelli erişilebilirliği konusunda EHK’de sonraki yıllarda yapılan düzenlemeler engelli sosyal modeli kapsamında incelenecektir.

• Engelli Kavramı

Özür, sakatlık ve engel benzer kavramlar gibi durmaktadır. Özür ve sakatlık bir eksikliği, bir kusuru ifade ederken; engel, bir hizmete, bir amaca ulaşmada karşılaşılan güçlük olarak düşünülebilir. Engelli kavramı sosyal açıdan bakıldığında daha net bir kavramdır. Kişinin birtakım hizmetlere ulaşmada yaşadığı sıkıntıları ifade eder. EHK’de sosyal model anlamında yapılan en önemli iyileştirmelerden biri, yeni şeklinde ‘özürlüler’ ifadesi yerine ‘engelli’ ifadesinin kullanıma sokulması olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, 161 kez geçen ‘özürlü’ ifadesi kaldırılmış; ‘engelli’ ifadesi de 126 kez yer almıştır.

Engellilerle ilgili düzenlemelerin, EHK’de yer alan maddeler temel alınarak eski ve yeni şekillerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

Madde 3: Bu maddede engelli tanımına yer verilmiştir.

Tablo 3. Madde 3’te Yapılan Düzenlemeler

5378 Madde 3	a) Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi ifade eder.
(Değişik: 6518/63 md.)	c) Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder.

Bu karşılaştırmada görüleceği üzere, öncesinde engelli tanımı daha çok medikal model kapsamında ifade edilmişken, sonrasında sosyal modele atıf yapılmaktadır.

Madde 1: Bu maddenin önceki ve sonraki şekilleri Tablo 4’te verilmektedir:

Tablo 4. Madde 1’de Yapılan Düzenlemeler

5378 Madde 1	Bu Kanunun amacı; özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmaktır.
-----------------	---

(Değişik: 6518/62 md.) Bu Kanunun amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır.

Burada, yasaya eklenen “doğuştan sahip oldukları onura” ve “toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması” ifadelerinin engelli haklarını sosyal model ile daha da uyumlu hale getirdiği söylenebilir. Öncesinde, engellerin kaldırılması ifadesi varken; sonrasında, engelliliğin önlenmesine dair düzenlemelerden bahsedilmektedir.

•Erişilebilirlik

Erişilebilirlik kavramı 3. Maddeye eklenen f bendinde tanımlanarak, engellilerin diğer vatandaşların erişebildiği temel hizmetlere engelsiz bir şekilde ulaşmalarının yasayla sağlanmasının önü açılmıştır. Buna göre, “erişilebilirlik: Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını ifade eder” (Değişik: 6518/63 md).

Madde 6: Birbirine benzer içeriklere sahip gibi görünen bu maddenin eski ve yeni ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 5. Madde 6’da Yapılan Düzenlemeler

5378 Madde 6	Özürlü kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esastır.
Değişik: 6518/68 md.	Engellilerin öncelikle buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri için durumlarına uygun olarak gerekli psikososyal destek ve bakım hizmetleri sunulur. Destek ve bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi ihtiyaçları ailesi de gözetilerek dikkate alınır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta; yeni düzenlemede, engellilerin bağımsız olarak yaşayabilmesinin koşullarının oluşturulmasıdır ve bu çerçevede, engellinin ailesi de kapsanacak şekilde genişletilmiştir. Zaten, engelli sosyal modelindeki amaç; bireye engelinden dolayı yardım edilmesi değil, engelli bireyin kendi başına, özgürce

yaşamını sürdürebilme koşullarının yaratılması ve bunun uygulanabilir hale getirilmesidir.

Madde 7: Öncesinde, 'Ruhsatlandırma' başlığı altında yer alan bu madde bakım hizmetlerinin verilmesine yetkili kurum ve kuruluşları listelerken; yenisinde 'Erişilebilirlik' başlığı altında şu şekilde yazılmıştır:

"Yapılı çevrede engellilerin erişilebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanır. Özel ve kamu toplu taşıma sistemleri ile sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan özel ve kamu toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine uygun olması zorunludur. Bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler için erişilebilir olması sağlanır" (Değişik: 6518/69 md).

Bu maddede yapılan düzenleme ile ilgili olarak altı çizilebilecek konu; engelliye, bakım hizmetleri yerine, bağımsız yaşayabilecek şekilde, erişebileceği hizmetlerin sunulmasının amaçlanmasıdır.

Geçici Madde 2 şu şekildedir:

"Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürülülerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilir".

Her ne kadar, yedi yıllık süre, daha sonra sekiz yıla çıkarılmışsa da adı geçen alanların engelli erişilebilirliğine uygun hâle getirilmesi, sosyal model yönünden önemli bir kazanımdır.

Geçici Madde 3: Geçici bu maddedeki "büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin özürülülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır" şeklindeki ifade daha kapsamlı ele alınmıştır:

"Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan araçlarla sağlanan toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde, sürücü koltuğu hariç

dokuz ila on altı oturma yeri olan toplu taşıma araçları, yolcu gemileri ile özel ve kamu şehirler arası toplu taşıma araçları ile turizm taşımacılığı yapılan araçlar 7/7/2018 tarihine kadar engelliler için erişilebilir duruma getirilir” (Değişik: 6518/75 md).

Engelli erişilebilirliğine uygun hâle getirilecek toplu taşıma hizmetleri, bu düzenlemeyle detaylandırılıp genişletilmiştir.

Yukarıdaki örneklerde görüleceği gibi, EHK zaman içerisinde sosyal modele uygun düzenlemelerle daha kapsayıcı hâle getirilmiştir. EHK’deki bu düzenlemelere bağlı olarak, engelli erişilebilirliğin izlenip denetlenmesi de hükme bağlanmıştır. Bu doğrultuda illerde, valilik yönetiminde kurulan komisyonlara, halka açık tüm yapılar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarında izleme ve denetleme yapma yetkisi verilmiştir. Denetlemeler sonunda uygun görülen bu alanlar için valilikler tarafından engelli erişimine uygun olduğuna dair belge verilmektedir (AÇSHB, 2020, s. 65-67). Bu konudaki yasal düzenlemeler EHK dışında sırasıyla, 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 3194 Sayılı İmar Kanunu, Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik, Toplu Taşıma Araçları Tip Onay Yönetmeliği (2001/85/AT), 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi, Şehir İçi Toplu Ulaşım Hizmetinde Yer Alan Otobüsler İle İlgili İçişleri Bakanlığı Genelgesi, Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği olarak sayılabilir (Tiyek, Eryiğit ve Baş, 2016, s. 230-232).

ENGELLİLER HAKKINDA KANUNUN GÜNDELİK HAYATTAKİ UYGULAMALARI

EHK’ye engelli erişilebilirliğine ilişkin getirilen düzenlemeler önceki paragrafta adı geçen kararname, kanun, yönetmelik ve genelgelerle uygulanabilir hâle getirilmiştir. AÇSHB, 02 Mart 2017 tarihli genelgesinde erişilebilirlikle ilgili yükümlülükleri yerine getirmeyen kişi ve kuruluşlara ne şekilde para cezası uygulanacağını ve bu cezaların miktarlarını belirtmiştir (AÇSHB, 2017). AÇSHB bünyesindeki ilgili komisyonlarca 2017 yılında 4,797 ve 2018 yılında 7,225 noktada (bina, açık alan, toplu taşıma aracı) erişilebilirlik denetimleri yapılmıştır. 2014 yılında toplam 9 adet erişilebilirlik belgesi verilmişken, 2018 yılında bu sayı 301’e ulaşmıştır (AÇSHB, 2020, s. 66-68).

Erten ve Aktel’e göre, Türkiye’de engelli erişilebilirliği ile ilgili bir mevzuat ya da standart sorunu bulunmamaktadır. Türkiye’nin, ilgili kanun ve yönetmeliklerinde erişilebilirlikle

ilgili çeşitli hükümler bulunmakta; ayrıca, erişilebilirlik konusunda ulusal ve uluslararası standartlara uyulmaktadır (Erten ve Aktel, 2020, s. 908).

Bununla birlikte, yasal düzenlemelerin pratik hayattaki uygulamalarıyla ilgili aksaklıklar, eksiklikler söz konusudur. İlgili yasanın gündelik hayattaki uygulamalarında karşılaşılan sorunları saptamaya yönelik çeşitli araştırmalar yapılmış; aşağıda görüleceği şekilde erişilebilirlikle ilgili birçok sorunun varlığını sürdürdüğü olduğu ortaya çıkmıştır.

Engelli erişilebilirliği konusunda gündemde olan bir yaklaşım; engelsiz kent, erişilebilir kent önerisidir. Karmaşık yapılaşma, trafik ve kalabalık gibi etkenler şehirlerde yaşamayı zorlaştırırken, engelli bireylerin bu ortamlarda sorunsuz bir şekilde dolaşabilmeleri, sunulan hizmetlere ulaşabilmeleri de oldukça zordur. İşte, engelsiz kent; engelli kişinin hayatla, toplumla, yaşadığı ortamla iç içe olabilmesini, bağımsızca yaşayabilmesini hedeflemektedir. Cadde ve sokaklardaki fiziksel, tasarımsal bozukluklar, engelli kullanımına uygun olmayan binalar, sorunlu toplu taşıma sistemi, uyarı ve bilgilendirme amacıyla kullanılan işaret ve levhaların yetersizliği ya da engelli kullanımına uygun olmaması gibi nedenler, erişilebilir şehir yaklaşımının önündeki ana etkenlerdir (Erten ve Aktel, 2020, s. 899-906).

Tüm yasal mevzuat, standartlar, yaptırımlara karşın; kentsel düzenlemelerde engelliler için yeterli özen gösterilmemektedir. Mimarî çözümlerde yetersiz kalınması, toplu ulaşımda uygulanan sistemin uygun olmayışı, erişilebilirlik yaklaşımının önünde engel oluşturmaktadır. Engellilerin iş yaşamında karşılaştıkları en önemli sorunun ulaşım olduğu düşünüldüğünde, fiziksel çevrenin ve ulaşım sistemlerinin uygun şekilde plânlanıp tasarlanması acillik kazanmaktadır. Bu kapsamda; İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde yapılan bir çalışma, mevcut alanların engelli erişilebilirliğine uygunluğu konusunda bir fikir vermektedir. Bu çalışmada, istasyon, peron, durak, yaya yolu ve geçidi, üstgeçit, rampa, merdiven, asansör, bilgilendirme ve yönlendirme işareti ve ulaşım araçlarının durumu erişilebilirlik yönünden değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, toplu ulaşım sistemlerinin erişilebilirlik açısından standartlara uygun, kullanılabilir ve sürdürülebilir olmadığı saptanmıştır (Tiyek ve diğerleri, 2016).

Halka açık alanlardaki kot farkları, yaya geçitlerinde engelli rampası ve asansör varlığı, yolların daha çok, taşıtlar için ayrılmış olması ve kullanılan malzemelerin uygunluğu dış alanlarda engelli erişilebilirliğini etkilemektedir. Birçok çalışmanın, şehir içi

alanlarda gerekli düzenlemeler yapılmadığı için engellilerin sorun yaşadığını ortaya çıkardığını belirten Aygün, Korkut ve Kiper (2018), Tekirdağ'ın Süleymanpaşa ilçesinde yaptıkları çalışmada yaya yolu, rampa, merdiven, açık otopark ve bina girişlerinin engelli erişilebilirliği açısından eksiklikler içerdiğini gözlemlemiştir.

Turistik bir şehir olan Kastamonu'daki çeşitli konaklama tesislerinin engelli bireylere uygunluğunun saptanması için yasa, yönetmelik ve standartlar temelinde yapılan araştırmada otopark, kabul alanı, asansör, merdiven, koridor, yiyecek ve eğlence alanlarının engelli kullanımı için uygun olmadığı sonucuna varılmıştır (Aydoğdu, Pamukçu ve Yaşarsoy, 2015).

Yine, Avrupa Kentsel Şartı bağlamında Yozgat ilinde yapılan bir çalışmada, engelli erişimi konusundaki düzenlemelerin yetersiz olduğu saptanmıştır. Bartın ilinde fiziksel engelli erişilebilirliğine yönelik önerilerin pratik hayata geçirilemediği ve İzmir'de engellilerin belli çevrelere ulaşmaları ve buraları kullanabilmeleri ile ilgili sorunlar yaşandığı ortaya çıkmış; erişilebilirliği sağlamaya yönelik yapılan çalışmaların uzun dönemli olmayıp günü kurtarmayı amaçladığı belirtilmiştir (Erten ve Aktel, 2020, s. 908).

Görme engelli erişilebilirliği konusunda farklı illerde yürütülen bir çalışma da önemli ipuçları vermektedir. Çalışmada toplu taşıma araçları, park ve bahçeler, ortak kullanılan alanlar, resmi daire ve hastanelerde yaşanan sorunlar, görüşme yöntemiyle araştırılmıştır. Toplu ulaşımda en çok, sesli uyarı sistemlerinin bulunmamasından şikâyet edilmiş; yine, yürüme alanlarında sarı çizgi, rampa ve tümsekler ile ilgili yaşanan zorluklar dile getirilmiştir. Resmî dairelerde bulunan ATMlerin sesli yönlendirme yapmaması, hastanelerin fiziksel olanaklarının yetersizliği de diğer sorunlar arasında sayılabilir (Kozan, Bozgeyikli ve Kesici, 2018).

Son olarak; merkezi ve yerel yönetimlerin engelli politikalarının ve uygulamalarının engelliler için nasıl bir katkı yaptığının saptanması amacıyla Engelli Dostu İller listesi oluşturulmuştur. Sıralamada illerde engellilere sunulan sağlık, ekonomi, eğitim ve yaşam kalitesi temel alınmıştır. Yapılan değerlendirmede, engelli oranının daha fazla olduğu illerde sunulan hizmetlerin daha yetersiz olduğu; yani, engelli nüfus oranı ile engelli dostluğu seviyesinin ters orantılı olduğu görülmüştür. Bölge olarak da engelli yoğunluğu en az olan Marmara Bölgesi'nin engelli dostu sıralamasında birinci, Doğu

ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin son sırada yer aldığı ortaya çıkmıştır (Eliöz, Demir ve Akbuğa, 2017).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya engelli nüfusun artışıyla birlikte, engelli farkındalığını da artırmaktadır. Çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar ve devletler; engelli insanların mücadeleleri ve engelli sosyal modelinin kazandırdıkları doğrultusunda, engelli vatandaşlarının diğer vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olması ve bağımsız yaşayabilmeleri için gerekli düzenlemeleri hayata geçirmektedir (Ministry of Gender, Labour and Social Development, 2003; United Nations General Assembly, 2006; Human Resources and Skills Development Canada, 2013; United States Department of State, 2019).

Erişebilirlik kavramı da engelli hakları konusunda öne çıkan önemli kavramlardan birisidir. Engelli erişebilirliğine ilişkin olarak 1992 yılında Avrupa Konseyi bünyesinde kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı ile şehirlerin engellilerin de yararlanabileceği şekilde düzenlenmesi, toplu taşıma hizmetlerinden engellilerin de yararlanması, engellinin korunması değil, toplumla bütünleşebilmesinin sağlanması gibi ilkeler uygulamaya konmuştur (Burcu ve Kolat'tan aktaran Tiyek ve diğerleri, 2016, s. 254, 255). Aynı şekilde, BM'nin engelli hakları ile ilgili bildiğinde de erişilebilirlikle ilgili olarak, engellilerin bir başkasının yardımına ihtiyacı olmadan yaşayabilmesi ve hayatın her alanına tam olarak dâhil olabilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda da üye devletlerden engellilerin, diğerleri gibi fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve haberleşmeye ve gerek şehirde, gerekse kırsal alanda vatandaşlara sağlanan hizmetlere erişiminin sağlanması amacıyla gerekli önlemlerin alınması istenmektedir. Bunların nasıl sağlanabileceği de detaylı olarak listelenmektedir (United Nations General Assembly, 2007, s. 8-9).

Bu çalışmada 2005 yılında yürürlüğe giren Engelliler Hakkında Kanun ve sonrasında yapılan yasal düzenlemelerin sosyal model kapsamında engellilere ne tür haklar getirdiği ve bu hakların engelli yaşamına ne tür somut katkılar sunduğu araştırılmıştır. Kanunun engelli erişilebilirliği ile ilgili maddeleri engelli sosyal modeli ile uyumlu ve kanunda belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda uygulanacak yaptırımlar yeterli düzeyde bulunmuşken; bunların hayata geçirilmesinde çeşitli aksaklıklar olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle; 2005 yılından bu yana geçen

yaklaşık 15 yılda engellilerin erişilebilirlik sorunu tam anlamıyla çözülebilmiş değildir. Gerek ülke, gerek bölge, gerekse de il bazında, erişilebilirlik hükümlerinin uygulanmasına yönelik daha somut adımlar atılması gerektiği ortadadır. Bu durumun aşılması ve sosyal model doğrultusunda engelli erişebilirliğine yönelik düzenlemelerin daha yapıcı hâle getirilmesi anlamında bazı öneriler şu şekilde sunulabilir:

Fiziksel engellilerin açık alan, toplu taşıma ve bina içlerine erişimlerinde karşılaştıkları sorunlar engelsiz çevre oluşturma anlamında, yerel yönetimlere büyük iş düştüğünü göstermektedir. Yine de engelsiz şehirler oluşturma önkoşullarından biri, disiplinler arası işbirliğidir. Yerel yönetimler ile mimar, tasarımcı, sosyolog, ekonomist gibi ilgili meslek grupları arasında var olan bilgi ve iletişim eksikliği (Afacan, 2015, s. 24) kentlerde engelli erişilebilirliğinin hayata geçirilmesini güçleştirmektedir. Özellikle yerel yönetimler engellilerin önünde duran her türlü fiziksel, toplumsal, ekonomik, siyasi olumsuzluk karşısında gerekli plânlama, tasarım ve denetleme faaliyetlerini hayata geçirmelidir. Elbette ki, fiziksel, zihinsel, görme, işitme gibi farklı her engelli grubunun ihtiyaçları da farklı olacağından; engelsiz kent yaklaşımında, yönetimlerin plânlamaları da bu doğrultuda olmalıdır. Yerel yönetimlerin hükümet, akademisyenler, engelli kuruluşları, STKlar ve uluslararası kurumlarla da işbirliği yapması gerekir (Erten ve Aktel, 2020, s. 907).

Engelli nüfus sadece şehirlerde yaşamamaktadır. Devlet hizmetlerinin görece daha az olduğu kırsal kesimlerdeki sorunların da yerinde incelenmesi, bu bölgelerdeki engelli durumu ile ilgili somut verilerin elde edilmesine ve erişilebilirlik konusunda çözüme yönelik adımların atılmasına katkı sağlayacaktır.

Okulöncesinden, yükseköğretim dâhil tüm eğitim kademelerinde engelli farkındalığını artıracak uygulamaların yine, yasalarla düzenlenmesi ve pratik hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Engelsiz toplumun engelliler konusunda bilinçlendirilmesi sosyal devletin görevleri arasında olmalıdır. Son dönemlerde birçok televizyon kanalı da giderek daha yaygın şekilde, özellikle haber saatlerinde işaret dili tercümanlarına görev vermektedir. Buna ek olarak, örneğin, Türk İşaret Dilinin tüm okul müfredatlarına girmesi büyük önem taşımaktadır. Devletin ve yerel yönetimlerin görsel ve işitsel medyayı daha verimli kullanmasının ve bu şekilde engelli farkındalık programlarının yaygınlaştırılmasının yararı tartışılmasa gerektir. Sadece 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ya da 2 Nisan Dünya Otizm Farkındalık Günü gibi günlere sığdırılan kamu spotlarının tüm yıl boyunca yayında olmasının büyük önemi vardır.

Bu çalışmada, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun çerçevesinde ve belli maddeler incelenerek, ağırlıklı olarak fiziksel ve görme engelli bireylerin erişilebilirlik hakkı engelli sosyal modeli kapsamında irdelenmiştir. Engellilerin sağlık, eğitim, işlendirme ve sosyal güvenlik gibi diğer haklarına da yönelik olarak ve diğer engel gruplarını da kapsayacak şekilde farklı alanlarda ve detaylı başka çalışmaların yapılması; daha kapsamlı engelli farkındalığı oluşturulmasında ve engelli bireylerin toplum içinde daha bağımsız, daha özgür yaşayabilmeleri koşullarının hayata geçirilmesinde çok değerli katkılar sunacaktır.

KAYNAKLAR

- 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2005, 07 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 25868). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>
- 6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012, 12 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 28351). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-11.htm>
- 6462 sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2013, 03 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 28636). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>
- 6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2014, 19 Şubat). Resmî Gazete (Sayı: 28918). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219-1.htm>
- 6552 sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun. (2014, 11 Eylül). Resmî Gazete (Sayı: 29116 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911M1-1.htm>
- 6567 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2014, 26 Kasım). Resmî Gazete (Sayı: 29187). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141126-1.htm>

- AÇSHB - Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2017). 02 Mart 2017 tarih ve 96413503-010.06.01-E.24292 sayılı genelge. 03 Ekim 2020 tarihinde <https://ailevecalisma.gov.tr/media/6169/5378-sayili.pdf> adresinden alınmıştır.
- AÇSHB - Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. 04 Kasım 2020 tarihinde <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf> adresinden alınmıştır.
- Afacan, Y. (2015). Yaşanabilir kentsel mekânlar için erişilebilirliğin önemi: Çukurambar kentsel dönüşüm örneği. Halime Demirkan (Ed.), *Mekânlarda Erişilebilirlik, Kullanılabilirlik ve Yaşanabilirlik içinde* (s. 20-26). Ankara: TBMMO Mimarlar Odası.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özür lülüğe Yaklaşım. *Ufkun Ötesi*, 2 (1), 11-25.
- Australian Bureau of Statistics (2016). Disability, Ageing and Carers, Australia: Summary of Findings, 2015. 02 Kasım 2020 tarihinde <https://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/4430.0main+features202015> adresinden alınmıştır.
- Australian Bureau of Statistics (2019). Disability, Ageing and Carers, Australia: Summary of Findings. 02 Kasım 2020 tarihinde <https://www.abs.gov.au/statistics/health/disability/disability-ageing-and-carers-australia-summary-findings/latest-release> adresinden alınmıştır.
- Aydoğdu, A., Pamukçu, H. ve Yaşarsoy, E. (2015). Konaklama işletmelerinin engelli bireylere uygunluğu: Kastamonu örneği. Kerem Yıldırım Şimşek, Özkan Tütüncü (Ed.), *III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı içinde* (s. 358-368). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aygün, E., Korkut, A. ve Kiper, T. (2018). Engelli bireyler için kentsel dış mekânlara erişilebilirliğin incelenmesi: Tekirdağ örneği. *Artium*, 2018 (2), 20-32.
- Cavkaytar, A. (2017). Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim içinde* (s. 1-31). 15. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Department for Work and Pensions (2020). Family Resources Survey 2018/19. S. 1-14). 31 Ekim 2020 tarihinde <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/atta>

- chment_data/file/874507/family-resources-survey-2018-19.pdf adresinden alınmıştır.
- DİE - Devlet İstatistik Enstitüsü (2009). *2002 Türkiye özürülüler araştırması* (2. Baskı). Ankara: DİE.
- Eliöz, M., Demir, A. Z. ve Akbuğa, E. (2017). Engelli dostu iller sıralaması çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5 (50), 348-365.
- Ergüden, D. A. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erten, Ş. ve Aktel, M. (2020). Engellilerin erişebilirlik hakkı: Engelsiz kent yaklaşımı çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner*, 11 (28), 898-912. DOI: 10.21076/vizyoner.691690
- Haeghele, J. A. ve Hodge, S. (2016). Disability discourse: overview and critiques of the medical and social models. *Quest*, 68 (2), 193-206. DOI: 10.1080/00336297.2016.1143849.
- Hogan, A. J. (2019). Social and medical models of disability and mental health: evolution and renewal. *CMAJ*, 7 (191), E16-8. doi: 10.1503/cmaj.181008.
- Human Resources and Skills Development Canada (2013). *Federal Disability Reference Guide*. Kanada. 01 Kasım 2020 tarihinde https://www.canada.ca/content/dam/esdc-edsc/migration/documents/eng/disability/arc/reference_guide.pdf adresinden alınmıştır.
- ILO - Uluslararası Çalışma Örgütü (2015). *Reporting on Disability*. İsviçre. 03 Kasım 2020 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_127002.pdf adresinden alınmıştır.
- Kağnıcı, G. (2018). Insights from Sumerian mythology: The myth of Enki and Ninmah and the history of disability. *Tarih İncelemeleri*, XXXIII (2), 429-450.
- Koca, C. (2010). *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*. Dünya Engelliler Vakfı: İstanbul.
- Kozan, H. İ. Ö., Bozgeyikli, H. ve Kesici, Ş. (2018). Engelsiz kent: Görme engelli bireylerin kentlerde yaşadıkları problemler. *Kent Araştırmaları*, 9 (23), 216-235.
- Mahran, H. ve Kamal, S. M. (2016). Physical disability in old kingdom tomb scenes. *Athens Journal of History*, 2 (3): 169-191. doi=10.30958/ajhis.2-3-2.

Ministry of Gender, Labour and Social Development (2003). National Council for Disability Act, 2003, s. 1-24. 03 Kasım 2020 tarihinde https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=76592&p_lang=en adresinden alınmıştır.

Statistics Canada (2018). *A demographic, employment and income profile of Canadians with disabilities aged 15 years and over, 2017*. Kanada. 01 Kasım 2020 tarihinde <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/89-654-x/89-654-x2018002-eng.pdf?st=EMn0f3Lg> adresinden alınmıştır.

Şen, M. (2017). Çalışma yaşamında engelliler. Salih Dursun, Serpil Aytaç (Ed.), *Çalışma Yaşamında Özel Gruplar İçinde* (s. 211-276). Bursa: Ekin.

The National Archives (2010). Equality Act 2010. İngiltere. 01 Kasım 2020 tarihinde https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/pdfs/ukpga_20100015_en.pdf adresinden alınmıştır.

Tiyek, R., Eryiğit, B. H. ve Baş, E. (2016). Engellilerin erişilebilirlik sorunu ve TSE standartları çerçevesinde bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 12.

United Nations General Assembly (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. 29 Ekim 2020 tarihinde <https://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm#convtext> adresinden alınmıştır.

United Nations General Assembly (2007). *Resolution Adopted by the General Assembly on 13 December 2006*. 29 Ekim 2020 tarihinde https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf adresinden alınmıştır.

United States Census Bureau (2019). *Disability Characteristics*. 31 Ekim 2020 tarihinde <https://data.census.gov/cedsci/table?q=disability&tid=ACSSST1Y2019.S1810&hidePreview=false> adresinden alınmıştır.

United States Department of State (2019). *2019 Country Reports on Human Rights Practices: Central African Republic*. 31 Ekim 2020 tarihinde <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/central-african-republic/> adresinden alınmıştır.

Cemal Serdar Pakkan

WHO - Dünya Sağlık Örgütü (2011). *World Report on Disability*. Malta. 29 Ağustos 2020 tarihinde https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf adresinden alınmıştır.